

Κλασική Κοινωνιολογία των Μ. Weber και Ε. Durkheim: διαπολιτισμικές προοπτικές και εκπαιδευτικές πρακτικές

Ι. Καμαριανός* – Γ. Γούγα**

Περίληψη

Σκοπός της συγκεκριμένης μελέτης αποτελεί η ανάδειξη της κλασικής κοινωνιολογικής σκέψης ως αφετηρίας για τη σύλληψη και την εκπαίδευση των κοινωνικών υποκειμένων. Η καλλιέργεια των δεξιοτήτων της κατανόησης και της υπέρβασης του μονοδιάστατου χαρακτήρα της δυτικής νεοτερικότητας μπορεί να αποτελέσει την γόνιμη προοπτική μιας σύγχρονης διαπολιτισμικής κοινωνιολογικής θεώρησης.

1. Εισαγωγή: Η κοινωνική πολυπλοκότητα ως πρόκληση για την κλασική κοινωνιολογική θεωρία

Δεν είναι σπάνιες οι στιγμές στη διεθνή βιβλιογραφία που η κλασική κοινωνιολογική θεώρηση έρχεται να συμπληρώσει και να ερμηνεύσει το σύγχρονο κοινωνικό φαινόμενο (Ναυρίδης, Χρηστάκης 2005). Η συζήτηση αυτή του κλασικού με το μοντέρνο απομακρύνεται από τη χρονολογική της διάσταση και αποκτά όλο και μεγαλύτερη σημασία για την κατανόηση του κοινωνικού γίνεσθαι (Λάμνιαν 1999). Ιδιαίτερα στην επιστήμη της κοινωνιολογίας, η καταφυγή στη σκέψη των κλασικών ως προσπάθειας κατα-

νόησης και ερμηνείας των νεωτερικών διαδικασιών των δυτικών κοινωνιών αποτελεί συχνή πρακτική. Είναι χαρακτηριστικά τα παραδείγματα στην ελληνική και τη διεθνή βιβλιογραφία, όπου σύγχρονοι κοινωνιολόγοι καταφεύγουν στην κλασική κοινωνιολογική σκέψη κυρίως των Karl Marx, Max Weber, Emile Durkheim, ανακυκλώνοντας, συνδυάζοντας και επαναπροσδιορίζοντας τις έννοιες και τα εργαλεία τους (Habermas 2006:54).¹

Αυτή η καταφυγή δεν έχει τις αιτίες της μόνο στη θεμελιώδη αξία των συγκεκριμένων θεωρητικών πλεγμάτων για την επιστήμη της κοινωνιολογίας, αλλά είναι ιδιαίτερα σημαντική και για τον επαναπροσδιορισμό του σύγχρονου θεωρητικού και ερευνητικού κοινωνιολογικού οπλοστασίου. Το νεότερο και το κλασικό συνυπάρχουν μέσα από την πρόκληση-σύγκρισή τους στο πεδίο του κοινωνικού γίνεσθαι (Λάμνιαν 1999). Με αυτές τις επιστημονικές δράσεις νοηματοδοτείται και η έννοια της προόδου για το κοινωνιολογικό παράδειγμα. Η συνέχεια, η διαλογική αλληλεξάρτηση και αλληλεπίδραση των σταδίων του παραγόμενου επιστημονικού λόγου, από την αφετηρία ως το τελικό παραγόμενο, αποτελούν δομικό χαρακτηριστικό αλλά και αναδεικνύουν τη σημαντικότητα των σύγχρονων κοινωνιολογικών μελετών.

Έτσι, σημαντικοί Έλληνες και ξένοι κοινωνιολόγοι χρησιμοποιούν τη σκέψη των κλασικών προς αυτή την κατεύθυνση. Για παράδειγμα, η θεωρία του Max Weber αποτελεί στον ελληνικό χώρο την αφετηρία των αναλύσεων του Π. Τερλεξή σχετικά με τις σύγχρονες πτυχές της οργάνωσης (Τερλεξής 1999). Αντίστοιχα, στο διεθνή χώρο αναφέρουμε ενδεικτικά τα θεωρητικά σχήματα των Emile Durkheim και Max Weber, τα οποία θα χρησιμοποιηθούν μαζί με άλλα, από τον Jeffrey Alexander, στην προσπάθειά του να επαναπροσδιορίσει το θεωρητικό πλαίσιο του νεοφονκτιοναλισμού (Alexander 1985).

Η αναφορά στις συγκεκριμένες προσεγγίσεις στον εθνικό και διεθνή χώρο είναι εσκεμμένες, αφού θεωρούμε ότι είναι ενδεικτικές της δυναμικής συνέχειας του κοινωνιολογικού παραδείγματος και των δυνατοτήτων της κοινωνιολογικής ερμηνείας των κοινωνικών φαινομένων.

Η ανάδειξη της σημαντικότητας παραπέμπει ευθέως και στο βάρος των αναγκών. Η σημασία της αναγωγής στην κλασική σκέψη θεωρούμε ότι είναι ιδιαίτερα σημαντική για την ανάλυση των σύγχρονων πολύπλοκων δυτικών κοινωνιών, δεδομένου ότι τα εγγενή κοινωνικά, οικονομικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά της πολυπολιτισμικότητας αναδεικνύουν νέα πεδία ανάλυσης και ερμηνειών που απαιτούν γόνιμα και ευέλικτα εργαλεία.

Συμπερασματικά, επιλέξαμε να αναδείξουμε τη σημασία της κλασικής κοινωνιολογικής θεωρίας στα πλαίσια μιας διαπολιτισμικής θεώρησης

στο εκπαιδευτικό πεδίο, διότι οι δεξιότητες της κατανόησης του 'άλλου' και της συναντίληψης καταγράφονται από το σύνολο του επιστημονικού κόσμου, κοινωνιολόγους, παιδαγωγούς, ψυχολόγους, ως αναγκαίες για τη διασφάλιση της συνεκτικότητας και σε τελικό βαθμό της ίδιας της ύπαρξης του οικοδομήματος του δυτικού πολιτισμού.

Συνεπώς, έχοντας ως αφετηρία τη συγκεκριμένη κοινωνική πραγματικότητα και πεδίο τη σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα, θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε καταρχήν τις σημασίες και τις προοπτικές ανάλυσης και ερμηνείας του φαινομένου που τα θεωρητικά σχήματα των E. Durkheim και M. Weber παρέχουν. Η ερευνητική πρόκληση που τίθεται στα πλαίσια αυτής της μελέτης αφορά στην ανάδειξη της θέσης πως η κλασική δυτική κοινωνιολογική παράδοση και πιο συγκεκριμένα η σκέψη των διανοητών Weber και Durkheim αναμετράται και συνεισφέρει σε ζητήματα που γεννιούνται από την διαπολιτισμική προσέγγιση και την εισαγωγή της στις εκπαιδευτικές πρακτικές.²

2. Το εκπαιδευτικό πλαίσιο ως πεδίο συνάντησης της κλασικής κοινωνιολογικής θεωρίας και της διαπολιτισμικής προσέγγισης

Ήταν λίγο πριν την αυγή του 20αι., όταν οι δύο σημαντικοί για την κοινωνιολογική θεωρία διανοητές, ο M. Weber και ο E. Durkheim επιχειρήσαν μέσα από διαπολιτισμικές προσεγγίσεις να αναδείξουν τις δυναμικές που ενυπάρχουν στις σύγχρονες δυτικές κοινωνίες. Επιχείρησαν ακόμη να εντοπίσουν τις κοινωνικές εκείνες διαδικασίες που θα επέτρεπαν στις κοινωνίες και στους πολίτες των σύγχρονων δυτικών κοινωνιών να συνυπάρξουν δημοκρατικά σε ένα πλαίσιο κατανόησης και συναντίληψης. Έναν αιώνα αργότερα η κοινωνική πολυπολιτισμική πολυπλοκότητα αναδεικνύεται σε ισχυρό κανονιστικό ρεύμα της κοινωνικο-ιστορικής πραγματικότητας. Για να εδραιωθεί και να διασφαλιστεί η συνέχεια αυτής της πολυπολιτισμικής πραγματικότητας υιοθετήθηκαν και χρησιμοποιούνται εκπαιδευτικές πρακτικές με ερμηνευτικό άξονα τη διαπολιτισμική προσέγγιση. (Γεωργογιάννης 1999, Γκόβαρης 2001).³

Διανοητές όπως οι K. Marx, E. Durkheim, M. Weber, αλλά και πιο σύγχρονοι όπως οι M. Foucault, B. Bernstein και P. Bourdieu, όλο και περισ-

σότερο αναγνωρίζονται σήμερα για την προσφορά τους στη σύλληψη και επίλυση κοινωνικών προβλημάτων που προκύπτουν από την συνύπαρξη των πολιτισμών, την συνύπαρξη με τον 'άλλο', την υπέρβαση του εθνοκεντρισμού και την ανάγκη υιοθέτησης διαπολιτισμικών προσεγγίσεων.

Ιδιαίτερα ο θεσμός της εκπαίδευσης επιτελεί κομβικής σημασίας λειτουργία προς αυτήν την κατεύθυνση. Η θεώρηση των ζητημάτων που αφορούν την σχολική τάξη στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες αποκτά άλλη σημασία υπό το πρίσμα της κλασικής και σύγχρονης κοινωνιολογικής σκέψης. Τα νέα εννοιολογικά πεδία που δημιουργούνται σε συνδυασμό με τις δυνατότητες δράσης που αναδύονται, επηρεάζουν όχι μόνο την επιστημονική περιοχή της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης ή τη σύγχρονη παιδαγωγική, αλλά συνολικά την πραγμάτωση των εκπαιδευτικών πρακτικών στη σχολική τάξη.

Έτσι, εδώ και δεκαετίες έχουν ενσωματωθεί και στην καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική του ελληνικού σχολείου διαπολιτισμικές θεωρήσεις, οι οποίες σκοπό έχουν την υιοθέτηση δράσεων από την πλευρά των κοινωνικών υποκειμένων, που θα διασφαλίσουν την κριτική συνέχεια των δυτικών κοινωνιών σε δημοκρατικό πολυπολιτισμικό περιβάλλον.

Θεωρούμε πως, αν και η διαπολιτισμική κοινωνιολογική θεώρηση δεν αποτελεί σημαντικό ρεύμα στα πλαίσια της κλασικής κοινωνιολογικής θεωρίας, εντούτοις δεν είναι καινοφανές ρεύμα στη διεθνή βιβλιογραφία στα πλαίσια της κλασικής κοινωνιολογικής θεωρίας (Kurasawa 2004: 93).

Βέβαια, δεν είναι εύκολο για τους μελετητές του κοινωνικού φαινομένου να απαντήσουν στις προκλήσεις και τα ερωτήματα που αναδύονται. Οι δυσκολίες εντοπίζονται κυρίως σε δύο επίπεδα: στη δυναμική του υπό μελέτη πεδίου από τη μία και από την άλλη στην αδυναμίες εννοιολόγησης, με αφετηρία το προσδιορισμό της έννοιας της ίδιας της διαπολιτισμικής (crosscultural) προσέγγισης (Γκόβαρης 2001, Γεωργογιάννης 1999, Σπινθουράκη κ.ά 1999, Μάρκου κ.ά. 1998, Παπάς 1998, Γεωργογιάννης 1997).

Στην συνέχεια θα επιχειρήσουμε:

- α. να διερευνήσουμε υπό το πρίσμα της διαπολιτισμικής οπτικής τις προοπτικές εννοιολόγησης και χρήσης θεμελιωδών βεμπεριανών συλλήψεων της κοινωνιολογίας της κατανόησης και
- β. στο πλαίσιο της σκέψης του E. Durkheim -και υπό την οπτική της διαπολιτισμικής προσέγγισης- θα επιχειρήσουμε να αναδείξουμε τις προοπτικές εννοιολόγησης της συλλογικής συνείδησης και του ντυρκαιμιανού 'κοινωνείν' με στόχο την προσέγγιση της νεοτερικότητας.

Απώτερος σκοπός των δύο αυτών επιλογών είναι μέσω των συγκεκριμένων αναλύσεων να οδηγηθούμε στη συνθετική-κριτική διερεύνηση της σκέψης των δύο διανοητών στον βαθμό τον οποίο οι θεωρήσεις τους συνδέονται και αποτελούν εφαλτήριο κριτικής υπέρβασης στη μονοδιάστατη σύλληψη του δυτικού μοντέλου για τον εαυτό του.

2.1. Η Κοινωνιολογία της Κατανόησης και η Διαπολιτισμική Προσέγγιση

Η ανάγνωση της κλασικής κοινωνιολογικής θεώρησης υπό την διαπολιτισμική οπτική, μπορεί να μας οδηγήσει σε νέους γόνιμους προσανατολισμούς για την κοινωνιολογία της εκπαίδευσης, τη μελέτη και την υιοθέτηση εκπαιδευτικών πρακτικών.

Ως αποτέλεσμα της κλασικής κοινωνιολογικής σκέψης θα πρέπει να τονίσουμε ιδιαίτερος την επίδρασή της στη σύγχρονη ερμηνευτική θεώρηση των κοινωνικών σχέσεων. Σε αυτό ακριβώς το συλλογισμό έγκειται και η θέση μας για μια πρώτη προσέγγιση της βεμπεριανής θεώρησης.

Συγκεκριμένα, η ανάγκη, η οποία μας παραπέμπει καταρχήν στο θεωρητικό πλαίσιο του M. Weber δεν είναι άλλη παρά η ανάλυση των όρων της κατανόησης ή της συναίσθησης και της Δράσης (Weber 1964:4-9, Τερλεξής 1999:137-177). Τόσο ως επιστημονική κατασκευή όσο και ως θεωρητική σύλληψη, η κοινωνιολογία της κατανόησης και της αιτιώδους εξήγησης, συνδέεται με την ευρύτερη ερμηνευτική παράδοση και αποτελεί κριτική θέση στη μονοδιάστατη σύλληψη του δυτικού μοντερνισμού για τον εαυτό του.

Ιδιαίτερα η πίστη του M. Weber στην τιθάσευση “της ρέουσας πραγματικότητας, που προκύπτει από τα συσσωρευμένα γεγονότα στο χώρο των ενδιαφερόντων μας” (Τερλεξής 1999:132), θα μπορούσε άμεσα να αποδώσει την ποιότητα της σύνδεσης με τη διαπολιτισμική προσέγγιση, καθώς η τελευταία πρεσβεύει από την μία την κατανόηση του υποκειμενικού νοήματος που αποδίδουν τα κοινωνικά υποκείμενα στη δράση τους και από την άλλη την ανάδειξη συγκεκριμένων κανονιστικών μοντέλων και προτύπων, τα οποία να ισχύουν κοινωνικά και να συνδέονται κριτικά με την παιδαγωγική και σχολική πραγματικότητα (Γεωργογιάννης 1997, 1999, Γκόβαρης 2001 Μάρκου κ.ά., 1998, Παπάς 1998).

Συνεπώς, υπό αυτή την οπτική η Βεμπεριανή θεώρηση και η διαπολιτισμική προσέγγιση συγκλίνουν στην υπέρβαση του δυτικού εθνοκεντρι-

σμού και στην κριτική του μονοδιάστατου χαρακτήρα του δυτικού πολιτισμού ως τη μόνη πιθανή μορφή οργάνωσης. Ο πολίτης των δυτικών κοινωνιών της μοντερνικότητας ανακαλύπτει τον 'Άλλο', με εργαλείο την Κατανόηση και τη Δράση, ως μια διαδικασία αναπότρεπτη αλλά και ως ανακάλυψη της ίδιας του της ύπαρξης. Η διαδικασία της υποκειμενικής κατανόησης, (Verstehen) αναφέρεται στην παρατήρηση και στη θεωρητική ερμηνεία της υποκειμενικής κατανόησης και του φορέα της Δράσης (Weber 1964:4-9, Τερλεξής 1999:131-177.). Στην ελληνική βιβλιογραφία ο όρος Δράση συναντάται και ως εναίσθηση ή εμπύωση (Abercrobie, Hill, Bryan, Turner, 1991). Με την διαδικασία αυτή το υποκείμενο θεωρεί ο Weber μπορεί να τιθασεύσει τις δυναμικές που αναπτύσσονται στην πραγματικότητα (Weber 1964:95). Ουσιαστικά πρόκειται για τους όρους μιας κατανοητικής κοινωνιολογίας, η οποία έχει τις ρίζες της στο έργο του Johan Broysen (1808-1884), ενώ οι φιλόσοφοι επίσης υποστήριζαν και χρησιμοποιούσαν τη διαδικασία της κατανόησης. Για παράδειγμα ο Wilhem Dilthey (1833-1911) αναφέρεται στην εμπειρία να βάλεις τον εαυτό σου στη θέση του άλλου.⁴

Από την άλλη ο M. Weber επιμένει πως πρέπει να διεισδύσουμε στα κίνητρα των ανθρώπων. Κατά τη θεωρία του M. Weber η κατανόηση έχει χαρακτήρα αναλυτικό-επεξηγηματικό κι όχι μόνο εργαλειοκό-περιγραφικό των εξωτερικών χαρακτηριστικών των υποκειμενικών δράσεων και της πραγματικότητας (Weber 1964:4-9, Τερλεξής 1999:137-177 & 343-440).

Συνεπώς κατά τον Max Weber κατανοούμε την πραγματικότητα με δύο τρόπους:

- άμεσα με την παρατήρηση του Άλλου κατανοούμε το νόημα της παρατηρούμενης δράσης, αφού οι ίδιοι έχουμε επίγνωση των προθέσεων σε ανάλογες περιπτώσεις.
- έμμεσα με την κατανόηση των κινήτρων⁵ που ωθούν σε δράση μέσα από διαδικασίες αναπαραγωγής και αναδόμησης από την πλευρά του παρατηρητή, κάτι που κατά τον Max Weber προϋποθέτει *συναισθηματική μέθεξη* (Weber 1964: 95, Τερλεξής 1999:140).

Έτσι, η αιτιολογική κατανόηση έχει ιδιαίτερη σημασία, αφού ουσιαστικά σημαίνει την ανακάλυψη του νοήματος που δίνει ο δράστης, στα πλαίσια ενός κώδικα πράξεων και λόγων. Καταλήγοντας κατανόηση σημαίνει την ένταξη της δράσης σε ένα πλαίσιο κινήτρων. Η έλλογη κατανόηση των κινήτρων συνίσταται στη νοηματοδότηση της πράξης .

Πώς όμως μπορούμε να συνδυάσουμε τη διαπολιτισμική εκπαίδευση

και την κοινωνιολογική θεωρία, από τη στιγμή που ούτε ο ίδιος ο Max Weber δεν μπόρεσε να στηρίξει το θεωρητικό αυτό σχήμα στην ολότητα του; (Τερλεξής 1999: 137, Abercrobie N., Hill St. Bryan S. Turner B., 1991, Dodd 1999).

Ο F. Kurasawa (2005), στην προσπάθειά του να απαντήσει σε ανάλογα ερωτήματα όπως το παραπάνω, επιλέγει μια σειρά συγκεκριμένων κριτηρίων με τα οποία μπορούμε να πιστοποιήσουμε και να αξιολογήσουμε την συνεισφορά του Max Weber στη διαπολιτισμική θεωρητική προοπτική:

Όπως αναφέρει αυτά μπορούν να συνοψισθούν στην:

- κανονιστική δέσμευση στην ηθική ισότητα των υποκειμένων
- θέληση και ικανότητα να ασχοληθεί κανείς και να αναδείξει τα χαρακτηριστικά των μη δυτικών κοινωνιών, προτείνοντας ταυτόχρονα στα κοινωνικά υποκείμενα μια μη δυτικοκεντρική οπτική του γίνεσθαι
- καχυποψία απέναντι τόσο στην εξιδανίκευση όσο και στην άκριτη απόρριψη
- αναλυτική αυστηρότητα και συστηματικότητα στην μελέτη των κοινωνικών θεσμών ως τρόπων σκέψης και δράσης
- και τέλος στην συναίσθηση των κατανοήσεων της ίδιας της κοινωνίας για τον εαυτό της,

Κατά τον M. Weber η ανακάλυψη του διαφορετικού, εξαρτάται άμεσα από την ικανότητα κατανόησης του πολιτισμικού μας περιβάλλοντος και της δόμησής του. Στα πλαίσια αυτά ο “Άλλος” αποτελεί μέρος του περιβάλλοντός μας, όπου το αυτονόητο, δομημένο στη βάση του εθνοκεντρισμού καταρρέει. Στην καλύτερη περίπτωση η προσκόλληση στη δυτική μοντερνικότητα ως πολιτισμικό επίκεντρο αποτελεί αφετηρία κριτικής αποδόμησης και επαναπροσδιορισμού. Σ’ αυτά τα πλαίσια της αποδόμησης, η βεμπεριανή λογικοκρατική θέση λειτουργεί καθοριστικά, αφού βοηθά στην απόρριψη στερεοτυπικών απεικονίσεων του Άλλου, ως προκατασκευασμένων και παγιωμένων αναπαραστάσεων της ξένης κουλτούρας.

Μέσα από τις κατανοητικές λειτουργίες, η σύλληψη της κουλτούρας του “Άλλου” από το Δρών υποκείμενο ορίζεται ως *πραγματική*, σε αντιδιαστολή με το μυθικό, μέσα από διαδικασίες προσδιορισμού του ‘λογικού’ (Τερλεξής 1999, Kurasawa 2005).

Συμπερασματικά, η κοινωνιολογική σκέψη του M. Weber αποτελεί μια σημαντική αφετηρία κοινωνιολογικής διαπολιτισμικής θεώρησης με άμεση συγκριτική κριτική των εθνοκεντρικών κοινωνικών παγιώσεων, ή των ψευδών οικουμενισμών (Kurasawa 2004).

Βέβαια, παρά την καθαρότητα και τη σαφήνεια των κριτηρίων του Kurasawa, θα πρέπει να τονίσουμε πως κάθε προσπάθεια που επιχειρεί να αναγνώσει ανάλογου τύπου συνδέσεις μέσα από το έργο της κλασικής κοινωνιολογικής σκέψης, και ιδιαίτερα μέσα από το πολύσημο έργο ίσως ενός από τους σημαντικότερους διανοητές των κοινωνικών επιστημών, θα πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερη επιφύλαξη, εξαιτίας τόσο των διαφορετικών προθέσεων του διανοητή όσο κυρίως εξαιτίας των ιστορικών συνθηκών μέσα στις οποίες ο διανοητής δημιούργησε το μεθοδολογικό και θεωρητικό του πλαίσιο

2.2. Η θεωρητική σύλληψη του E. Durkheim και η διαπολιτισμική προσέγγιση

Ο E. Durkheim, όπως και ο Max Weber, καταγράφεται στους θεμελιωτές της κοινωνιολογίας ως επιστήμης, κυρίως διότι ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την μελέτη των διαδικασιών εκσυγχρονισμού των δυτικών κοινωνιών (Τερλεξής 1999). Άλλωστε η ιδιαίτερη προσοχή που αποδίδουν διεθνώς στην ντυρκαμιανή θεώρηση σύγχρονοι θεωρητικοί από διαφορετικά πεδία, όπως αυτά της κοινωνιολογίας της εκπαίδευσης ή της πολιτικής επιστήμης, αναδεικνύουν τη σημερινή σημασία της σκέψης του θεμελιωτή.

Είναι κοινός τόπος διεθνώς η προσφορά της θεώρησης του E. Durkheim στα θεμελιώδη ζητήματα της, απόρριψης του εθνοκεντρισμού και της σύλληψης της συλλογικής συνείδησης, ως πλαίσιο αποδοχής της ετερότητας και της θεώρησης του 'άλλου', στη σύλληψη και επίλυση κοινωνικών προβλημάτων που προκύπτουν από την συνύπαρξη των πολιτισμών και την ανάγκη υιοθέτησης διαπολιτισμικών προσεγγίσεων (Μπάλιας 2006).

Βασικό αίτιο της προσοχής που αποδίδεται στον Durkheim αποτελεί αυτή ακριβώς η προσπάθεια του κλασικού διανοητή να ερμηνεύσει τις κοινωνικές διαδικασίες και να ορίσει τα κοινωνικά φαινόμενα που τον οδηγούν στην ανάγκη να χρησιμοποιήσει συγκριτικές πολιτισμικές θεωρήσεις.

Έτσι, ο E. Durkheim στο κατά γενική ομολογία, ωριμότερο έργο του *Elementary forms of Religious life* (1912) θα επιχειρήσει την κατανόηση της εξέλιξης της δυτικής νεοτερικότητας μέσα από την κριτική θεώρηση άλλων πολιτισμικών μορφών (Kurasawa 2004:94). Οι συγκριτικές παραθέσεις διαφορετικών –κι όχι ανώτερων ή κατώτερων – πολιτισμικών σχημάτων θα λειτουργήσουν κατοπτρικά για την δυτική νεοτερικότητα, έχο-

ντας ως αποτέλεσμα την κριτική ανάλυση.

Ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στο θεωρητικό πλαίσιο του E. Durkheim κατέχει η διαδικασία του 'κοινωνείν'. Ως υποκείμενα, κατά τον Durkheim, αποκτούμε την ανθρωπιά μας (*humanness*), μέσα από την διαδικασία του 'κοινωνείν'. Είναι αυτή ακριβώς η διαδικασία του 'κοινωνείν' που διασφαλίζει και εγγυάται τον πολιτισμό της Δύσης. Η εσωτερίκευση των κανόνων τυπικών και άτυπων που ενυπάρχουν στις διαδικασίες κοινωνικοποίησης είναι συστατικά στοιχεία της ανθρώπινης ουσίας μας. Ο Durkheim αναγνωρίζει πως αυτή η θεμελιώδης διαδικασία και η αναγκαία εσωτερίκευση των κανονιστικών πλαισίων στις δυτικές κοινωνίες αποτελεί σε αντίθεση με τις πρωτόγονες κοινωνίες, μια ιδιαίτερα πολύπλοκη διαδικασία. (Giddens 1986).

Θα πρέπει εδώ να σημειώσουμε πως ο Durkheim απορρίπτει κάθε ιεράρχηση πολιτισμικών επιπέδων (Durkheim 1922). Δεν θεωρεί δηλαδή κάποιο επίπεδο ανώτερο και αντίστροφα. Αντίθετα, ο Durkheim αναγνωρίζει και επιχειρεί να κατανοήσει και αναλυτικά να αναδείξει τη σημασία της πολιτισμικής ετερότητας. Έτσι, μελετητές, όπως οι J. Alexander, F. Kurasawa και J.S. Stedman, τονίζουν την επιμονή του κλασικού διανοητή στην έννοια του Λόγου (*reason*) ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του ύστερου έργου του (Alexander 1995, σ. 195, Kurasawa 2004, Stedman 2001).

Κατά την ύστερη περίοδο του έργου του και υπό την επίδραση των γεγονότων του Πρώτου Παγκόσμιου Πολέμου, που ανατρέπει τις επιστημονικές τροπές πολλών από τους σημαντικότερους διανοητές στην ιστορία της ανθρωπότητας με πρωτοπόρους τους Wittgenstein και Weber, ο Durkheim θα επικεντρωθεί στον επαναπροσδιορισμό της ορθολογικότητας επιχειρώντας μέσα από τη διαδικασία να κατανοήσει την υποκειμενική δράση. (Alexander 1995:82-85).

Επιχειρώντας να αναλύσει το κοινωνείν από την οπτική της ατομικής εννοιολόγησης της δράσης σε συνδυασμό με την δομική επιταγή για δράση και συγκριτικά με το 'κοινωνικο-πολιτισμικό πρωτόγονο', ο Durkheim καταφέρνει να προσεγγίσει και να αναδείξει την ατελείωτη ποικιλότητα και πολυπλοκότητα των συστημάτων ατομικής και δομικής δράσης ιστορικά αλλά και συγχρονικά. Το σχήμα του αυτό καταρρίπτει πολιτισμικά κάθε εθνοκεντρική σύλληψη μοναδικότητας (Nodd N. 1999:12). Ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτη είναι η κριτική που ασκεί ο Durkheim στην κοινωνία της αγοράς. Ο διανοητής αναγνωρίζει την άκριτη και επικίνδυνη επέκταση του συγκεκριμένου πεδίου, επέκταση την οποία θεωρεί επικίνδυνη καθώς θεωρεί ότι καθίσταται σταδιακά εκτός ελέγχου από το κράτος και την κοινωνία των πολιτών (Durkheim 1952).

Η κριτική της σύγχρονης δομής των δυτικών κοινωνιών που καταρχήν διέπονται από τους κανόνες της αγοράς αναδεικνύει συγκριτικά με άλλα πολιτισμικά μορφώματα τις δυνατότητες μεταβολής των δομών αλλά και τις δυνατότητες δράσης των ίδιων των υποκειμένων με σκοπό την υπέρβαση. Αυτές ακριβώς οι δυνατότητες των υποκειμένων στη σχέση τους με την δομή αποτελούν κεντρικό ζήτημα στη σχετική με την ντυρκαμιανή σκέψη διεθνή βιβλιογραφία.

Αρκετοί από τους σημαντικότερους μελετητές της κλασικής κοινωνιολογικής θεωρίας κατατάσσουν τον E. Durkheim στους ντετερμινιστές θεωρητικούς θέλοντας να τονίσουν τον κοινωνιοκεντρικό, δομιστικό χαρακτήρα της θεωρίας του (Blackledge & Hunt 1995). Οι απόψεις αυτές στηρίζονται στην κριτική του Durkheim στην εξατομίκευση. Η κριτική αυτή όμως δεν αποσκοπεί στην εκμηδένιση του υποκειμένου απέναντι στη δομή. Ουσιαστικά πρόκειται για κριτική, όπως αναφέραμε μέσα από μια διαπολιτισμική σύγκριση, της δομής της δυτικής νεωτερικότητας που ως κυρίαρχο χαρακτηριστικό της προβάλλει την εξατομίκευση του υποκειμένου και της δράσης του (Blackledge & Hunt 1995).

Αντίθετα, με ιδιαίτερο σεβασμό στο υποκείμενο ο Durkheim θα θελήσει να υπερβεί στις μέχρι τότε οικονομικές, κοινωνιολογικές και φιλοσοφικές σταθερές προτείνοντας την αντικατάσταση κεντρικών δράσεων, όπως αυτή του ανταγωνισμού με δράσεις συνεκτικές για την κοινωνία, όπως εκείνη του συναγωνισμού. Ενδεικτική για την θέση του Durkheim περί απόλυτου σεβασμού του υποκειμένου και αποδοχή του στην σχολική τάξη, είναι οι απόψεις του διανοητή για τις εκπαιδευτικές πρακτικές και συγκεκριμένα για την τιμωρία στην σχολική τάξη (Blackledge & Hunt 1995, Λάμνιας 2002).

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό πως ο Durkheim δεν αποκηρύσσει το υποκείμενο. Αντίθετα, το υποκείμενο αποτελεί την βασική του έγνοια. Άλλωστε η μελέτη της αυτοκτονίας ή της 'ανομίας' δεν δείχνουν τίποτα άλλο παρά την προσπάθεια του μελετητή να αναδείξει ατραπούς για τα κοινωνικά υποκείμενα.

Είναι αυτή ακριβώς η καλή κατάσταση του κοινωνικού υποκειμένου που επιτρέπει την καλή λειτουργία της κοινωνίας, καθώς η τελευταία στηρίζεται στα υποκείμενα για την ύπαρξή της. Η κατανόηση αυτής της αρχής οδηγεί στην αναγκαιότητα ένταξης και αποδοχής του 'άλλου' σε ένα πλαίσιο σεβασμού και συναντίληψης του κοινού συμφέροντος. Η δημιουργία συλλογικής συνείδησης ως πλαίσιο δράσης αποκτά την αξία της απόλυτης αναγκαιότητας. Το αντίθετο, δηλαδή, η επικράτηση λογικών αποκλεισμού, μη συμμετοχής, ανασφάλειας και αβεβαιότητας, η επι-

κράτηση εγωιστικών τάσεων ή τάσεων εθνοκεντρισμού και πολιτισμικής ανωτερότητας, μπορούν μόνο να οδηγήσουν τα υποκείμενα στην απώλεια της ικανότητας δράσης, στην ανομία και την αυτοκτονία, ενώ οι αντίστοιχες κοινωνίες θα οδηγηθούν σε δομική και θεσμική αποσύνθεση και συνεπώς σε διάλυση (Durkheim 1952, 1984).

Συνεπώς, οι παραπάνω λογικές δεν μπορούν να αποτελέσουν το πλαίσιο της εξέλιξης των δυτικών κοινωνιών. Ως απάντηση στο αδιέξοδο στο οποίο έχουν περιέλθει οι πολύπλοκες δυτικές κοινωνίες ο Durkheim προτάσει τις συλλογικές διαδικασίες. Πιο συγκεκριμένα, δεν προτείνει στις σύγχρονες πολυπολιτισμικές κοινωνίες που επιθυμούν την ενδυνάμωση της συνεκτικότητά τους να καταργήσουν την διαφορετικότητα αλλά αντίθετα, θεωρεί σημαντική την καλλιέργεια της διαφορετικότητας διαμορφώνοντας δυναμικά ένα κοινό σύστημα αξιών, ιδεών και κανόνων δράσης.

Αυτό στην εκπαιδευτική θεώρηση σημαίνει πως μέσα σε ένα στρατηγικό πεδίο όπως η σχολική τάξη στο πλαίσιο της συγκριτικής διαπολιτισμικής προσέγγισης αυτό που έχουμε να κάνουμε είναι να καλλιεργήσουμε το ανθρωπιστικό ιδανικό της ελεύθερης ανάπτυξης του υποκειμένου, ως δυναμικού πυρήνα λειτουργικής ένταξης στη συλλογική συνείδηση. Η διαδικασία αυτή δεν μπορεί παρά κατά Durkheim να αποτελεί τη θεμελιώδη αρχή του σύγχρονου κοινωνικού γίνεσθαι σε μια κοινωνία των πολιτών (Kurusawa 2004, σσ. 107-109). Ιδιαίτερα η εκπαιδευτική διαδικασία μπορεί και πρέπει να αποτελέσει ένα συλλογικό δρώμενο, το οποίο σαν απώτερο σκοπό έχει να συνδέει τα υποκείμενα μέσα από κοινές κατανοήσεις σε μια συλλογική συνείδηση. Μέσα από την καθημερινή συμμετοχή στη σφαίρα της συλλογικότητας, το υποκείμενο αποκτά συνείδηση και κριτική κατανόηση των δυνατοτήτων και αδυναμιών του.

Η ανάδειξη των παραπάνω διαδικασιών μας βοηθά να κατανοήσουμε μια βασική θέση της ντυρκαμιανής σκέψης σύμφωνα με την οποία κάθε κουλτούρα αναπτύσσει ένα ηθικό σύστημα ανάλογο της κοινωνικής δομής. Η κατανόηση των σχετικών υποκειμενικών επιλογών και του ανάλογου ηθικού συστήματος οδηγεί στην ανίχνευση των αρθρώσεων της σχολικής τάξης με την κοινωνία αλλά και στην κατανόηση της κοινωνικής κατασκευής της ίδιας της ανθρώπινης ύπαρξης (Kurasawa, 2004:101).

Έτσι, η κατανόηση των υποκειμενικών δράσεων σε συνδυασμό με την κατανόηση της δόμησης του πολιτισμικού περιβάλλοντος μας επιτρέπει την ανακάλυψη του διαφορετικού. Το διαφορετικό καθώς τίθεται σε αναλυτική σύγκριση με τη δυτική νεοτερικότητα αποτελεί δομικό της μέρος, αναδεικνύοντας θετικά και αρνητικά στοιχεία και δομώντας μία σύλληψη όπου το εθνοκεντρικό ως αποκλειστική επιλογή καταρρέει. Μέσα από συλ-

λογικές κοινωνικές λειτουργίες η σύλληψη της κουλτούρας του 'Άλλου' από το δρών υποκείμενο ορίζεται ως πραγματική και αποτελεσματική για την συνεκτικότητα της κοινωνίας και την ύπαρξη του κοινωνικού υποκειμένου σε αντιδιαστολή με τις εγωιστικές και το εθνοκεντρικές συλλήψεις.

3. Συμπέρασμα: Η κλασική κοινωνιολογική σκέψη ως προοπτική της διαπολιτισμικής εκπαιδευτικής πρακτικής

Θα μπορούσε κανείς να γράψει πολλά υπέρ της θέσης που θέλει τη Νιτσακριανή ή τη Βεμπεριανή σκέψη στη βάση των διαπολιτισμικών προσεγγίσεων. Θα μπορούσαμε βέβαια να σημειώσουμε άλλα τόσα για τα εθνοκεντρικά χαρακτηριστικά του έργου του M. Weber ή του E. Durkheim, αφού σε κάθε περίπτωση η πολυσημία της ανάγνωσης αυξάνεται από τις προθέσεις αλλά και την ιστορικοχρονική στιγμή δημιουργίας του έργου των μεγάλων διανοητών.

Άλλωστε θεωρούμε πως παρά την καθαρότητα και τη σαφήνεια των θέσεων τους, θα πρέπει να τονίσουμε πως κάθε προσπάθεια που επιχειρεί να αναγνώσει ανάλογο τύπου συνδέσεις μέσα από το έργο της κλασικής κοινωνιολογικής σκέψης και ιδιαίτερα μέσα από το πολύσημο έργο ίσως δύο από τους σημαντικότερους διανοητές των κοινωνικών επιστημών, θα πρέπει να γίνεται με ιδιαίτερη επιφύλαξη, εξαιτίας τόσο των διαφορετικών προθέσεων του διανοητή όσο και των ιστορικών συνθηκών μέσα στις οποίες εκείνος δημιούργησε το μεθοδολογικό και θεωρητικό του πλαίσιο.

Όμως ο σύγχρονος αναλυτής είναι ιδιαίτερα σημαντικό να κατανοήσει, πως χρησιμοποιώντας την κοινωνιολογική θεωρία με αφετηρία ζητήματα όπως η διαπολιτισμικότητα, συνειδητοποιεί πως το τελικό διακύβευμα είναι η ίδια η κοινωνιολογική θεωρία, τόσο η αποτελεσματικότητά της, όσο και οι αδυναμίες της. Η αίσθηση αυτή είναι ιδιαίτερη έντονη όταν κανείς προσπαθεί να υλοποιήσει θεσμικά τις αντίστοιχες οπτικές στα πλαίσια των εκπαιδευτικών πρακτικών. Αυτή ακριβώς η αίσθηση της ικανότητας ή αδυναμίας ανάλυσης, μας οδηγεί εν δυνάμει σε όλο και πιο ευαίσθητες κατανοήσεις την εποχή της παγκοσμιοποίησης και του πολιτιστικού πλουραλισμού, απέναντι σε θεωρήσεις για τη σύγκρου-

ση των πολιτισμών.

Οι Weber και Durkheim στη θεώρηση του 'άλλου' διέπονται από τις θέσεις της υπέρβασης των αδυναμιών της δυτικής μοντερνικότητας όπως ο ατομοκεντρισμός και η ανομία. Μια τέτοια οπτική οδηγεί στην υπέρβαση του μονοδιάστατου χαρακτήρα του δυτικού πολιτισμού ως τη μόνη πιθανή μορφή οργάνωσης. Ο πολίτης των δυτικών κοινωνιών της μοντερνικότητας ανακαλύπτει τον 'Άλλο' και συνεπώς τον εαυτό του, ατομικά αλλά και συλλογικά, με εργαλείο την κλασική κοινωνιολογική προσέγγιση.

Ιδιαίτερα, η πίστη του M. Durkheim στην αξία και τη σημασία της διαπολιτισμικής προσέγγισης των συλλογικών δρώμενων όπως η εκπαίδευση, οδηγεί από την μία στην κατανόηση των νοημάτων που αποδίδουν τα κοινωνικά υποκείμενα στη δράση τους και από την άλλη στην ανάδειξη συγκεκριμένων κανονιστικών μοντέλων και προτύπων, τα οποία συνδέονται κριτικά με την παιδαγωγική και τη σχολική πραγματικότητα.

Συμπερασματικά, η κοινωνιολογική σκέψη των M. Weber και E. Durkheim αποτελεί μια σημαντική αφετηρία κλασικής κοινωνικής ανάλυσης, όπου μέσα από την άμεση συγκριτική κριτική των εθνοκεντρικών κοινωνικών παγιώσεων και την υπέρβαση των ψευδών οικουμενισμών, μπορεί να αποκαλύψει την προοπτική ενός γόνιμου κοινωνιολογικού διαπολιτισμικού αναλυτικού πλέγματος.

Σημειώσεις

1. Για μια αποσαφήνιση των όρων της νεωτερικότητας, του μοντέρνου, στην αντίθεσή τους με το παραδοσιακό και το μετα-μοντέρνο δεξ το Λάμνιας Κ. (1999) "Νεωτερικότητα. μορφές λογικής και επιρροές στις διαδικασίες συγκρότησης της σχολικής γνώσης", *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 29/99, σσ. 7-33.
2. Ανάλογα ερωτήματα θα μπορούσαν με επιτυχία να τεθούν και για την σύγχρονη δυτική κοινωνιολογική παράδοση.
3. Για τον προσδιορισμό του όρου της διαπολιτισμικής προσέγγισης και τη σχέση του με τις εκπαιδευτικές πρακτικές δεξ, Γκόβαρης 2001 (σελ. 77-209), Γεωργογιάννης 1999, Σπινθουράκη κ.ά 1999, Μάρκου κ.ά. 1998, Παπάς 1998, Γεωργογιάννης 1997.
4. Τον Max Weber με τους διανοητές G. Droysen (1808-1884), W. Dilthey (1833-1911), W. Windelband (1848-1915) και H. Rickert τους ενώνει ένας γόνιμος διάλογος γενικότερα για τη σχέση φυσικών και των κοινωνικών επιστημών.

Ειδικότερα οι Windelband, Rickert και Dilthey όπως και οι G. Simmel, και K. Jaspers επικεντρώνουν στην προσέγγιση της κατανόησης. Για περισσότερα δες: Θεοδωρακόπουλος Ι., *Αγαπημένη μου Χαϊλδεβέργη*, Αθήνα, 1980.

5. Συνθετότητα υποκειμενικής κατανόησης που για το υποκείμενο της δράσης θεωρείται ως δεδομένη για τη υποστήριξη της όποιας συμπεριφοράς. (Weber 1964:95, Τερλεξής 1999: 141).

Βιβλιογραφία

- Abercobie N., Hill St. Bryan S. Turner B., *Λεξικό Κοινωνιολογίας*, Αθήνα, Πατάκης, 1991.
- Alexander J. C. (1995). *Fin de Siecle, Social Theory*, London, Verso.
- Alexander J. C. (1985). *Neofunctionalism*, London, Sage Publications.
- Blackledge H., Hunt B. (1995). *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*, Αθήνα, Έκφραση.
- Γεωργογιάννης Π. (1997). *Εκπαίδευση και διαπολιτισμική επικοινωνία*, Αθήνα, Gutenberg.
- Γεωργογιάννης Π. (1999). *Θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης*, Αθήνα, Gutenberg.
- Γκόβαρης Χρ. (2001). *Εισαγωγή στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση*, Αθήνα. Ατραπός.
- Γκότοβος Α., Ε. (2002). *Εκπαίδευση και Ετερότητα*, Αθήνα. Μεταίχμιο.
- Dodd N. (1999). *Social Theory and modernity*, Polity Press, Cambridge.
- Durkheim E. (1960). *Montesquieu and Rousseau*, (1953), trans. R, Manheim, Ann Arbor, University of Michigan Press.
- Durkheim E. (1984). *The division of labour in Society*, (1893) trans. W. D.Halls, London, Macmillan.
- Durkheim E.(1995). *Elementary forms of Religious life*, (1912), trans. K.E. Fields, New York, Free Press.
- Durkheim E.,(1952). *Suicide: A study in sociology* (1857), trans. J. A. Spalding, London, Routledge & Kegan Paul.
- Edles L. D., Appelrouth S., (2005). *Sociological theory in the classical era*, London, Pine Forge Press.
- Giddens A., (ed.). (1986). *Durkheim on politics and the state*, Cambridge, Polity, pp. 136-145.
- Θεοδωρακόπουλος Ι., (1980). *Αγαπημένη μου Χαϊλδεβέργη*, Αθήνα.
- Habermas J. (2006). *Time of Transitions*, Cambridge, Polity.

- Kurasawa F. (2005). "Reimagining the Other: A Response to Altinordu", *Theory*, Άνοιξη, pp. 12-16.
- Kurasawa F. (2004). *The Ethnological Imagination: a cross-cultural critique of modernity*, Minnesota, University of Minnesota Press.
- Κυπραίος Γ., (1983). *Max Weber. Βασικές έννοιες Κοινωνιολογίας*, Αθήνα, Κέντρο Κέντρο.
- Λάμνιαν Κ. (1999) "Νεοτερικότητα. μορφές λογικής και επιρροές στις διαδικασίες συγκρότησης της σχολικής γνώσης", *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 29/99, σσ. 7-33.
- Λάμνιαν Κ. (2002). *Κοινωνιολογική θεωρία και εκπαίδευση*, Αθήνα, Μεταίχιμο.
- Μάρκου Γ. (1995). *Εισαγωγή στη διαπολιτισμική εκπαίδευση*, Αθήνα. Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής.
- Μάρκου Γ. κ.ά. (1998). *Αξιολόγηση των θεσμών σχολικής ένταξης, Παλινοστούντων και Αλλοδαπών Μαθητών: μια πρώτη προσέγγιση*, Αθήνα, Κέντρο Διαπολιτισμικής Αγωγής.
- Μπάλιας Στ., (2006). "Κράτος, Δημοκρατία και εκπαίδευση στη σκέψη του Ε, Durkheim", *Αξιολογικά*, τ.15, σσ. 201-219.
- Ναυρίδης Κλ., Χριστάκης Ν. (2005). *Κοινωνίες σε κρίση και αναζήτηση νοήματος*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Παπάς Α. (1998). *Διαπολιτισμική Παιδαγωγική και Διδακτική*, Αθήνα.
- Σπινθουράκη Ι., Κατσίλλης Ι., Μουσταΐρας Π. (1999). "Ο ρόλος της γλώσσας και του πολιτισμού στη διαπολιτισμική επικοινωνία", στο Γεωργογιάννης Π., *Θέματα Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης*, Αθήνα, Gutenberg, σσ. 163-179.
- Stedman J. S., (2001). *Durkheim Reconsidered*, Oxford, Blackwell Publishers
- Τερλεξής Π. (1999). *Max Weber*, τ.3, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Weber M. (1930.) *The Protestant ethic and the spirit of Capitalism*, N.Y., Unwin University Books.
- Weber M. (1949). *The Methodology of Social Sciences*, N.Y., Free Press.
- Weber M. (1964). *The theory of Social and Economic Organization*, N.Y, Free Press.